
Numerus Clausus rendelkezések Magyarországon az 1920-as években

BARTA RÓBERT

Az első világháború utáni Magyarország történetének a legutóbbi időkig kevésbé ismert fejezete volt az 1920-ban életbe lépett, majd 1928-ban módosított „numerus clausus” törvény, mely nagymértékű diszkriminációt eredményezett az egyetemi oktatásban, belpolitikai vitákat kavart, s gyökeresen szembeállt a dualizmus korának liberális-polgári jogegyenlőségen alapuló oktatás- és belpolitikájával. Az 1919 augusztusában hatalomra került új politikai rendszer konszolidációjának folyamatába jelentős előrehaladást hozott Teleki Pál miniszterelnöksége, a hagyományos, konzervatív uralkodó körök pozíciójának erősítése, a fajvédő szélsőjobboldal visszaszorítása révén. Teleki Pál a Nemzetgyűlés 1920. július 22-i ülésén vázolta programját, melyben konkrét és távlati intézkedéseket helyezett kilátásba. Fő célnak a jogrend teljes helyreállítását, erős kormány létrehozását, a törvényességet, a szilárd központi közigazgatást tekintette. Társadalmi szempontból a keresztény és nemzeti érdekek intézményes megvédésére tett ígéretet a gazdaság és az üzleti élet területén. Itt elsősorban a visszaélések megszüntetésére, a szövetkezeti ügyek fejlesztésére, állandó ellenőrzésre gondolt. A közoktatásügy terén a budapesti iskolák államosítása, a vidéki iskolák fejlesztése, a közigazdaságtudományi kar felállítása, és a „numerus clausus” bevezetése szerepelt a kormány programjában.

„Nemzeti megerősödésünket mindenképpen, minden erővel kívánjuk elsősorban megvédeni, másodsorban szolgálni és kivívni” – mondta a miniszterelnök.

A Teleki-féle célkitűzések lényege a rendszerteremtés volt. Ebbe beleért a szélsőjobb megfélemezése, de a „numerus clausus” is. Ezzel kapcsolatban az alábbi ígéretet tette: „Mindenféle cselekményt, amely a jogrend megzavarására nézve történni fog... a legerélyesebben fogunk megtorolni.”

A kormány a szélsőjobboldal követeléseit jórészt törvényes keretek közé szorította korlátozta, illetve igyekezett leszerelni. Így került sor 1920. szeptember 26-án az 1920:XXV. tc. – „numerus clausus” – nemzetgyűlési elfogadására. E törvény azonban nemcsak a szélsőjobboldal követeléseire felelt, hanem a trianoni országban súlyos egzisztenciális gondokkal küszködő keresztény középosztály érdekeit is szolgálni kívánta. A törvény korlátozta az egyetemre, jogakadémiákra felvehető hallgatók számát, arányukat pedig úgy határozta meg, hogy az megfeleljen a „népfajok, nemzetiségek” országos arányának. Ki nem mondta ugyan, de a törvény a zsidó hallgatók, a majdani zsidó értelmiségiek számát korlátozta a keresztény középosztály gyermekei javára. Az arányszámok érvényesítése mellett a felvételnél tekintettel kellett lenni a „nemzethűségi és erkölcsi” szempontokra is. Mindez az első évesként jelentkezők felvételére vonatkozott. A törvény fogalmazása ellenére („népfajok, nemzetiségek”) a népszámlálások során felekezeti alapon írták össze a zsidókat, és csak az 1939:IV. tc. vezette be a származás elvét. Ennek ellenére az olyan fogalmakat, mint felekezet, faj, nemzetiség, gyakran tisztázatlanul, azonos értelemben használták.

Az 1920:XXV. tc. és végrehajtása – érthetően – élénken foglalkoztatta a kortársakat, szakszerű feldolgozások azonban csak az utóbbi időkben elemezték, vizsgálva azt is, vajon megfelelt-e megszavazói várakozásának. A törvény ugyanis hirdettet célját nem érte el: nem csökkent az egyetemi hallgatók létszáma, hanem 1923-ig folyamatosan nőtt és ekkor is csak azért állt meg a növekedése, mert a háborús évfolyamok ekkorra már „kifutottak”. Bár a budapesti egyetemeken a zsidók aránya erősen visszaesett, országos átlaguk 10,56% volt a törvény hatálybalépése után is, noha az 1920. évi népszámlálás szerint az ország lakosságának csupán 5,9%-a tartozott az izraelita felekezethez. E helyzet oka főként abban keresendő, hogy a szegedi és pécsi egyetemek a Budapestről kiszoruló és az elcsatolt területekről érkező zsidó hallgatók nagy részét felvették. A törvényt még 1920-ban – a Turul Szövetség állandó követelésére – módosították, így azt a felsőbb évfolyamokon is érvényesítették, feladva a szerzett jogok elvét. Az egyetemi beiratkozások körül, illetve a törvény végrehajtása kapcsán állandóvá váltak a kisebb-nagyobb atrocitások.

Bethlen István, aki Telekit követte a kormány élén, 1921. április 19-i nemzetgyűlési beszédében a zsidókérdés kezelésének új irányvonalát vázolta fel: „Elismerem, hogy jelenleg van zsidókérdés az országban, de ennek megoldása az, hogy gazdasági téren azok lehessünk nélkük is, amik velük együtt vagyunk. Ez önekik is érdekük, mert abban a percben, amint nem lesznek nélkülozhetetlenek, abban a percben az összhang itt helyre fog állni... a kormány el van szánva arra, hogy egy konstruktív politika alapelveit rakja le.” E politika jegyében Bethlen tudatosan bevonta konszolidációs programjába a zsidó nagytöke képviselőit és a konfrontáció helyett az együttműködést kereste. De a kormányzat által kinyilvánított „megegyezési készség” ellenére a húszas évek magyar belpolitikájának egyik központi kérdése a zsidókérdés és a „*numerus clausus*” maradt. Állandóak voltak a zsidóság elleni kisebb-nagyobb megmozdulások. 1922. áprilisában az Ébredő Magyarok Egyesületének (ÉME) néhány tagja terrortámadást intézett az Erzsébetvárosi Kör ellen, melynek 9 halott és 23 sebesült áldozata volt, majd a következő év decemberében a csongrádi izraelita nőszervezet összejövételét támadták meg, ahol 34 halott, 40 sebesült volt – legtöbbször nő. 1923. júliusában a budapesti brit követ azt jelentette külügyminisztériumának, hogy az ÉME a Dohány utcai zsinagóga felrobbantására készült. Az atrocitások és visszhangjuk a nemzetgyűlésben is nagy vihart kavartak.

Ezzel párhuzamosan a szélsőjobboldaliak – főként a fajvédők – azonnal megindították harcukat az 1920:XXV. törvény védelmében. Az álláspontjukat képviselő *Hoór Károly* leszögezte: „Mert értsük meg jól, itt egyáltalán nem a *numerus clausus* mint ilyen ellen, tehát nem az ellen folyik a harc, hogy a törvény általában az egyetemre felvehető hallgatók számát korlátozza, hanem kizárólag az ellen, hogy ez a zsidókra is kiterjed, nem az 1920. évi XXV. tc. I. paragrafusának megszüntetését erőszakolják, mely a paragrafus a törvény lényege és gerince, és mely elrendeli, hogy az 1920/21. tanévtől kezdődőleg csak annyi hallgató vehető fel, ahányak alapos kiképzése biztosítható, hanem a törvény 3. paragrafusának 3. bekezdését ostromolják, mely elrendeli, hogy arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség arányszámát, de legalább kitegye annak 9/10-ed részét. Hogy még világosabban szóljak, itt ennek a paragrafusnak törvény-végrehajtási utasításában a zsidókra megállapított 6% az, amely ellen a küzdelem folyik.”

A húszas évek első felében a „*numerus clausus*” ellen küzdött – többek között – a Nemzeti Demokrata Párt és annak vezetője *Vázsonyi Vilmos*. A volt miniszter – politikai múltja alapján – markáns vezéralakja volt a liberális politikai közvéleménynek. *Vázsonyi* az asz szemiláns zsidóság álláspontját képviselte, s ezt több ízben is kifejtette beszédeiben: „Nem tagadhatjuk meg vallásunkat és ha azt akarják, hogy faj legyünk, azoknak is nevezhetnek, de fajunk és vallásunk dacára magyarok vagyunk, ennek az országnak hű fiai.” A nemzetgyűlésben kemény szavakkal bélyegezte meg a „*numerus clausus*”, azt ázsiai eredetűnek, orosz intézménynek tartotta. Érvrendszere a dualizmus kori klasszikus polgári jogegyenlőség és liberalizmus elve alapján állt, s bátran hirdette, hogy a magyar zsidóságnak ebben a helyzetben is meg kell őriznie egységét, méltóságát: „Ha a magyar zsidóság számára gettókat állítanak fel, a magyar zsidóságnak nem szabad

olyan erkölcsi felfogást, olyan magaviseletet tanúsítani, mellyel saját maga is ggettő állít fel a maga számára, hanem kell, hogy bátran, önérzetesen hirdesse a maga egyenlő jogát és alku nélkül küzdjön szabadságáért.”

A „numerus clausus” az Egységes Párton belül is vitát keltett és Bethlen István miniszterelnök elismerte, hogy a kormánypárton belül jelentős nézeteltérések vannak a kérdés megítélésében. A kormánypolitikában azonban ekkor még szóba sem jöhetett a törvény enyhítése, módosítása, s ezt *Klebelsberg Kunó* nagyon világosan adta a nemzetgyűlés tudatára: „Adják vissza nekünk a régi Nagy-Magyarországot, akkor majd hatályon kívül fogjuk tudni helyezni a numerus clausust.”

Az 1920:XXV. tc. körüli harc újabb felvonása a törvény népszövetségi tárgyalása volt, ami a kérdést mintegy „kíragadta” a magyar belpolitika keretei közül. 1921 novemberében három nemzetközi zsidó szervezet – a Joint Foreign Committee, az Anglo Jewish Association és az Alliance Israelite Universelle – a Nemzetek Szövetségéhez fordult a magyarországi „numerus clausus” ügyében. *Lucien Wolf*, a Joint Foreign Committee titkára üzenetet küldött a Nemzetek Szövetsége főtitkárához, melyben kifejtette, hogy a törvény – mivel nemzeti kisebbségként kezeli a magyarországi zsidóságot – a trianoni béke kisebbségvédelmi részének (VI. rész) 56. 57. és 58. pontjaiba ütközik. A Nemzetek Szövetsége hármass vizsgálóbizottsága adatokat kért a magyar kormánytól, amelyeket *Bánffy Miklós* külügyminiszter be is nyújtott, bizonyítva, hogy bár a zsidók Magyarországon a lakosság 6%-át teszik ki, arányuk a szegedi egyetemen mégis 33,3%, a pécsin pedig 45,2%. A kormány adatai kétségkívül helytállóak voltak, de nem véletlenül választották ki ezt a két egyetemet. Mint már utaltunk rá, elsősorban a pécsi és a szegedi egyetemek fogadták be a Budapestről és az elcsatolt országrészekből érkező – főleg zsidó – hallgatókat. A bizottság ezek után nem kívánta tovább vizsgálni az ügyet, így az lekerült a napirendről.

A magyar kormány tehát az 1921-es Nemzetek Szövetsége által indított vizsgálatot könnyűszerrel elhárította, de a nemzetközi zsidó szervezetek 1925 januárjában ismét felvetették a „numerus clausus” kérdését. Az újratárgyalás kezdeményezője ekkor is *Lucien Wolf* angol újságíró volt. Mi lehetett az oka annak, hogy Wolf és a Joint Foreign Committee szervezet megint napirendre kívánta tűzni a kérdést? *Nathaniel Katzburg* szerint elsősorban az, hogy a nemzetközi zsidó szervezetek attól féltek, a magyarországi „numerus clausus” precedenst teremthet a környező országok, Ausztria, Románia, Jugoszlávia, Lengyelország számára. Természetesen az okok között szerepelt az is, hogy a törvény nem bizonyítja Magyarországi békés szándékait és súlyosan sérti a magyar zsidóság jogait.

A „numerus clausus” 1925-ös Nemzetek Szövetsége-beli előterjesztésének tervéről értesülve a konszolidáció útjára lépett Bethlen-kormány nem engedhette meg, hogy nemzetközi tekintélye nagyobb csorbát szenvedjen. 1925. május 19-én a Nemzetek Szövetségében küldött levelében indokolta, miért nem kezeli a törvény a magyar zsidóságot vallási csoportként: „A zsidóság esetében a faj, a vallás, a nemzetiség egybeolvad és e három összetevő eltérő aspektusokban jelentkezik a különböző országokban... A törvény vitájából szándékosan kimaradt a 'vallási kisebbség' fogalma, mert a vallás olyasmí, amit az egyén kontrollál és erejéhez mérten alakít. Ezért a vallás nem lehet elegendő kritériuma a kisebbség fogalmi meghatározásának anélkül, hogy ez visszaélésekre ne adna okot.” A kormánynak az ügygel kapcsolatos álláspontját a Klebelsberg Kunó Bethlen Istvánnak írott levele vet fényt: „A törvényt tehát majd revidálniunk kell, de nem azért, hogy a zsidó egyetemi hallgatók ezreit megint nyakára bocsássuk a nemzetnek, hanem azért, hogy bizonyos racionális enyhítéssel az intézmény jellegét megmentsük. Erre nézve meg is vannak eszméim (autonóm felvevőbizottság az egyetemen, az értelmi képességek, az egyes tantárgyakban, előmenetel mellett a magaviselet és a testnevelés osztályzatának hangsúlyozása stb.)... A hazai zsidóság vagy *Lucien Wolf* szívességének igénybevételét feltétlenül kerüldönek tartom, amit a kormány tenni fog, annak kölcsönös egyezkedés nélkül motu proprio kell történnie.

A numerus claususról szóló törvény 3. paragrafusába beleütközik a kisebbségi clausulákba, és így ebben a formájában állandóan fenntartható nem lesz. A szilip teljes felhúzását katasztrófálisnak tartanám és így a diszkrét keresztény politikusoknak bevonásával

olyan szöveg megkonstruálását látom szükségesnek, amely genfi vagy hágai beavatkozáshoz praetextust nem ad.

Mindent el kell követni, hogy az ügy decemberben a Népszövetség elé ne kerüljön, hogy a választási kampányt a dolog meg ne nehezítse. A revízióra csak a választások után kerülhet sor, oly időben, midőn az új országgyűlésen a választások által felkorbácsolt nyugtalanság már elült, és mind a két oldalon bizonyos lehangolás következett be.”

Az 1920-as évek első felének fő belpolitikai kérdése a rendszer minél teljesebb körű konszolidálása volt. Ezt a „*numerus clausus*” körüli politikai csatározások, a szélsőjobb tevékenysége és a meg-megújuló zsidóellenes erőszakosságok zavarták, miközben a nemzetközi zsidó szervezetek fellépése a „*numerus clausus*” miatt a rendszer nemzetközi hitelét rontotta. A törvény módosításáról, netán az eltörléséről csak Bethlen és a kormánypárt dönthetett. 1928-ra a politikai konszolidáció és a gazdasági stabilizáció megteremtése, valamint az ország nemzetközi elszigeteltségének áttörése után és ezek eredményeinek birtokában Bethlen megengedhetőnek vélt további belpolitikai liberalizálást. Ezzel kapcsolatos intézkedései között megkülönböztetett helyet kapott a sokat támadott „*numerus clausus*” törvény megváltoztatása, több ok miatt is. Az a módosítás, amelyet Bethlen és kormánya kezdeményezett, látványos gesztus volt a külföld felé, egyidejűleg pedig annak a rendszerhez kötődő keresztény úri középosztálynak adott előnyt, amely gazdasági szempontból kimaradt a stabilizáció haszonélvezői közül. S mindez olyan módon fogalmazhatta meg, hogy az eredeti törvény alapintenciója, a zsidóság korlátozása továbbra is, változatlanul érvényben maradhathatott.

1927. október végére Bethlen miniszterelnök egységes párti értekezletet hívott össze, hogy azon bemutassa az 1920:XXV. tc. parlament elé kerülő módosításának javaslatát. Ez a hír újabb zsidóellenes fellépések sorozatát indította el az országban. Elsősorban az egyetemeken folyt az antiszemita hecckampány, olyannyira, hogy a kormány fontolgatta azok bezárását. A zavargások Budapest mellett Debrecenben és Szegeden is folytak, a megmozdulások mögött a szélsőjobboldal által feltűzlet egyetemi bajtársi egyesületek álltak.

A kormány új szempontokat és új kritériumokat kívánt érvényesíteni az egyetemi felvételnél, mégpedig a szülők foglalkozási kategóriáit és azok rangsorolását, „az ország agrár jellegének kidomborításával”. Ez azt jelentette, hogy a felvételnél a hadviseltek, a köztisztviselők és a földbirtokosok gyermekeit kell előnyben részesíteni, az iparban és a kereskedelemben dolgozó szülők gyermekei csak utánuk következhetnek. Ezzel a kormány a középosztályt kívánta kedvező helyzetbe juttatni, s mivel az iparban, kereskedelemben a zsidóság aránya magas volt, gyermekeik hátrányos kezelését továbbra is fenntartotta. A törvényjavaslatból kimaradt a „népfajok, nemzetiségek” kitétel. Zsidónak az izrealita hitfelekezethez tartozót tekintették. Bethlen így elérte, hogy a külföldi zsidó szervezetek ne hivatkozhasanak a trianoni békeszerződés kisebbségi határozataira. A magyar liberális politikai közvélemény számára azonban elfogadhatatlan volt, hogy az apa foglalkozása szelekciós szempont legyen az egyetemi felvételeknél és kifogásolta, hogy a felállítandó foglalkozási kategóriák újra csak a zsidóságot sújtják.

A módosító javaslat az egész magyar belpolitikai életet megbolygatta, a javaslat jobboldali ellenzékét *Gömbös Gyula* és Teleki Pál vezette. 1927. november 11-én Teleki a budapesti egyetemi hallgatók nevében tiltakozott a Felsőház elnökénél a módosítás ellen, Gömbös pedig az ÉME gyűlésén kijelentette, hogy az 1920. évi törvényt „ha kell, erőszakkal is hatályban kell tartani.” A Keresztény Gazdasági Párt ugyancsak elutasította a módosítást és azzal vádolta Bethlenéket, hogy külföldi nyomásra engedtek. A Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Demokrata Párt, valamint *Rassayék* és a Kossuth Párt – a parlamenti baloldali ellenzék – olyan alapon támadta a tervezetet, hogy a módosítás nem elégséges, és a „*numerus clausus*” törvényt teljesen el kell törölni. A kormány módosító elképzeléseinek tehát jelentős politikai ellenzéké volt jobb- és baloldalon egyaránt, s az Egységes Párt tagjainak egy része sem rokonszenvezett Bethlen elképzeléseivel. Az 1927-es antiszemita botrányok idején a kormánynyilatkozatok egyértelműen elítélték és nem mentegették a szélsőjobboldalt, mint korábban tették, viszont elmaradtak a tényleges, hatékony intézkedések.

A közoktatásügyi bizottság jelentése után a Képviselőház 1928. február 9-én kezdte tárgyalni a kormány módosító javaslatát. A parlamenti vita tizenként ülésen keresztül tartott, s ez idő alatt az ülésterem szinte kongott az ürességtől, az egységes párti képviselők nagyon csekély érdeklődést mutattak, vagy ellenérzés miatt nem vettek részt a vitában.

Az ellenzék képviselői többször is kérték a tárgyalóképesség megállapítását a jelenlévő képviselők kis száma miatt. A kormány javaslatát gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter ismertette. Kifejtette, hogy „a kormány a numerus clausus intézményét mindenkor szociálpolitikai (sic!) rendszabályoknak tekintette, melyek (sic!) Magyarországnak a veszített háború, a botor forradalmak és a trianoni béke által teremtett különleges helyzete tett szükségessé.” Jelezte, hogy a „magyar zsidóság köréből is felhangzott az a panasz, hogy magukat a 3. paragrafus harmadik bekezdésével mintegy megbélyegezettnek látják.” Leszögezte, hogy „pozitív intézkedésekre van szükség a sötét szenvedett keresztény középosztály védelmére.”

A módosító javaslatot, amint az várható volt, a Fajvédő Párt hevesen támadta. Úgy tekintette azt, mint a kormány zsidóbarát politikájának bizonyítékát. Gombös Gyula felszólalásában hitelt tett a keresztény magyar fajiség mellett, szavai pártja teljes programját tükrözték: „Nyíltan, őszintén megmondom, hogy amikor mi a numerus clausust megszavaztuk, a javaslatból fajvédelmi javaslatot kreáltunk. Nem kerteltünk... Az akkori többség elhatározta, hogy a forradalom tanulságait levonva, olyan javaslatot terjeszt a Ház elé, amelyben fajvédelmi javaslatot kíván kreálni azért, mert szükségét, mégpedig történelmi szükségét láttuk annak, hogy a magyar fajt megvédjük egy olyan nemzetiséggel szemben, amely nemzetiségnek elhatalmasodása a magyar faj szupremációját kétségessé tette.”

A kormánypárt liberális szárnya – amely az 1926-os választási küzdelem során a 'numerus clausus' ellen foglalt állást – a módosítás parlamenti vitájában nem vett részt.

A liberális ellenzék véleményét *Hegymegi Kiss Pál* összegezte. Felszólalása elején kijelentette, hogy a törvényjavaslat egyáltalán nem szolgálja a magyar középosztály jövőjét és a konszolidációt sem. Hegymegi Kiss értelmezésében „a konszolidáció akkor áll elő, ha azokkal a kulturális és vezető eszmékkel, amelyek az egész világot áthatják és amelyek bizonyos tekintetben reformokat kívánnak és szükségelnek, a múltat össze tudjuk kötni, hogy ellentét a kettő között ne legyen, s az átmenet olyan legyen, hogy abból kilengések ne támadjanak”. Követelte az eredeti törvény azonnali eltörlését, mert „amíg ilyen törvényjavaslatok vannak, addig békés úton semmiképp sem jutunk el Nagy-Magyarország határaihoz”. Szerinte a szellemi proletariátus száma 1920 óta csak növekedett, a törvényjavaslat egyáltalán nem véd semmiféle érdeket és „átfogó törvényhozási munka kell a szellemi pályákra menő ifjúság egzisztenciájának biztosításához.” Határozati javaslata huszonegy tagú parlamenti bizottság felállítását követelte azzal a céllal, hogy az dolgozza ki az egyetemi ifjúságot érintő tényleges problémák megoldási módjait. Rámutatott arra is, hogy a középosztály támogatásának leghatékosabb eszköze nem ez a módosító javaslat, hanem az állálatlanság megszüntetése. A liberális ellenzék szónokainak nagy része Hegymegi Kiss érveléséhez kapcsolódott.

A szociáldemokrata frakció elutasító álláspontjáról szót *Kéthly Anna* és *Várnai Dániel*. Kéthly kifejtette, hogy: „... a mi számunkra ez a kérdés nem azoknak a kérdése, akik a maguk számára ezt a problémát a hatalommal, összeköttetésekkel amúgy is elintézik, hanem... a Jakabok, Kohn Jakabok kérdése, a magántisztviselők, kiskereskedők, kisiparosok kérdése, akiknek gyermekei a szegénység numerus claususának akadályain keresztül küzdve magukat, megtorpannak az egyetemi zártszám kapujánál.” A javaslat célja – mint mondotta – „a kormánynak, a bürokráciának és a gazdag zsidóságnak egységes lánca való összefogása.”

Baracs Marcell, a hazai zsidóság egyik tekintélyes képviselője, a liberális ellenzék tagja nem kis iróniával jellemezte a helyzetet: „Ami első ízben, mint a nacionalista numerus clausus tragikumuma jelentkezett, az most megismétlődik, mint a neonacionalizmusnak bukfacező neonumerus claususa.” A liberális ellenzék, melynek számos zsidó tagja volt, a 1928-as nemzetgyűlési vitában nemigen vonultatott fel új érveket. Továbbra is a dualizmus liberális szellemű jogalkotásra, a jogegyenlőség elvére alapoztak. Nagy többségük nem fogadta el azt sem, hogy a „numerus clausus” módosítása csupán zsidókérdést jelent, azt jogosan, általában a tanszabadság korlátozásának, így az állampolgári és a szabadságjogok súlyos sérelmének tekintette.

A javaslat – mint az ismertetettek is bizonyítják – egyetlen politikai irányzatot sem elégitett ki maradéktalanul, s így a kormány azzal a veszéllyel került szembe, hogy a képviselőház elveti a módosítást. Ennek megakadályozására Bethlenék az egész kormánypártot mozgósították, és a pártfegyelemmel kötelezték a képviselőket, hogy az 1928. február 24-i szavazáson az előterjesztést támogassák. Ennek eredményeképpen a 171 le-

adott szavazat közül 137 elfogadta a módosító javaslatot és csak 34 vetette azt el. Természetesen a módosítás ellen szavaztak a liberálisok, a szociáldemokraták, valamint a Fajvédő Párt és a keresztény ellenzék egy része is. A Képviselőház 1928. február 29-én tette át az elfogadott törvényjavaslatot a Felsőházhoz, amely 1928. március 14-én változtatás nélkül fogadta azt el, noha tagjai közül néhányan bíralták annak tartalmát.

Az 1920:XXV. tc. a háborúvesztés, a két forradalom és a történelmi államfeldarabolása által előidézett trauma, valamint a középosztály ezzel összefüggő súlyos egzisztenciális helyzetének körülményei között felszított antiszemita hangulatban született. Az elcsatolt területekről menekülő tisztviselők, továbbá a katonaviseltek tömeges egyetemre áramlása következtében előállott szellemi túlprodukciónak ürügyén a kurzus a zsidóságot vette célba a törvényjavaslattal, bár maga a törvény nem is tartalmazta a zsidó szót. Jogilag számos pontatlansága volt, törést jelentett a dualizmus jogalkotásához képest, amennyiben a zsidóságot „fajként” és nemzetiségként kezelte. Emberi és állampolgári jogokat sértett azzal, hogy a tanszabadság elvét homályos és szabadon értelmezhető kritériumhoz (megbízhatóság) köve korlátozta.

A liberális közvélemény és a zsidóság képviselői a klasszikus polgári jogegyenlőség elve alapján utasították el a numerus clausus, érveléseikben a dualizmus állapotából indultak ki. A destrukció vádjával szemben konkrét érveket próbáltak gyűjteni, kiemelve azt, hogy az általánosítás itt súlyos zavarokat okoz. Az ország gazdasági újjáépítése és az összefogás érdekében társadalmi békét és konszolidációt hirdettek, s nemzeti alapra helyezkedve magukévá tették a revízió ügyét is.

A Bethlen-kormány konszolidációs politikája a nagybirtok, a pénzarisztokrácia és a felsőbb hivatalnok rétegek hatalmi egyensúlyán nyugodott. Ezt reprezentálta az Egységes Párt, és ebbe a politikába illeszkedett az is, hogy a középosztály szélsőségesen jobboldali csoportjait a kormányzat mindinkább háttérbe szorította. Ennek ellenére a „numerus clausus” és a húszas években mindvégig létező antiszemitizmus miatt állandóan napirenden voltak a zsidóellenes atrocitások, egyetemi botrányok.

Az 1920:XXV. tc. fel-felbukkant a nemzetgyűlés vitáiban, s kérdés nagyobb hangsúlyt kapott akkor, amikor nemzetközi zsidó szervezetek követelték a magyar „numerus clausus” eltörlését és azt a Nemzetek Szövetségében szóvá is tették. A magyar zsidóság azonban általában elzárkózott ettől a külső kezdeményezéstől, azzal érvelt, hogy ez csak súlyosbítaná helyzetét és belpolitikai konfliktusokhoz vezetne. A kormány sikerként könyvelhette el azt, hogy a nemzetközi zsidó szervezetek indítványát a Nemzetek Szövetsége elvetette.

Az 1926-os választások után – a konszolidáció eredményeként – a Bethlen-kabinet napirendre tűzte a „numerus clausus” törvény módosítását. Ezzel a gesztussal a miniszterelnök nyilvánvalóan engedményt tett a polgári rétegeknek, a tőkés köröknek, de megakart nyerni a középrétegek elégedetlen köztisztviselőit, középbirtokosait is és csökkenteni kívánta soraikban a szélsőjobboldal befolyását. *Nathaniel Katzburg* állítása, miszerint a törvény módosítását alapvetően a nemzetközi zsidó szervezetek kényszerítették ki, erős kritikával kezelendő. Egyfelől ugyanis a kormány a szanalási kölcsönnel, az olasz-magyar szerződéssel stb. ekkorra már kitört a nemzetközi elszigeteltségből, s a nemzetközi zsidó szervezetek nem voltak olyan helyzetben, hogy különösebb nyomást tudtak volna gyakorolni a magyar kormányra, másfelől Bethlent elsősorban belpolitikai megfontolások motiválták. A „numerus clausus” törvény 1928-as módosítása végső soron jól előkészített kormányzati elképzelésekbe illeszkedett.

IRODALOM

Barta Róbert: A numerus clausus törvény módosítása 1928-ban, *Történeti Tanulmányok I.*, KLTE, Debrecen, 1992.

Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-21), Akadémiai Kiadó, Bp., 1979.

L. Nagy Zsuzsa: Bethlen liberális ellenzéke. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980.

Katzburg, Nathaniel: Hungary and the Jews, Bar-Ilan University Press, Israel, 1981.

N. Szegván Katalin: Numerus Clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

Romsics Ignác: Bethlen István (politikai életrajz). Magyarságkutató Intézet, Bp., 1991.

Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Gondolat, Bp., 1982.